

Голові спеціалізованої вченої ради
Д 14.053.01 у Житомирському державному
університеті імені Івана Франка

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук, доцента
Аніщенко Олени Валеріївни на дисертаційне дослідження
КОНОВАЛЬЧУКА Івана Івановича «Теоретичні та технологічні засади
реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

1. Актуальність теми рецензованої праці та зв'язок із планами відповідних галузей науки

Інтеграція України в світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, модернізації змісту освіти відповідно до світових тенденцій і вимог ринку праці. Освітні реформи не відповідають очікуванням суспільства щодо суттєвого покращення якості освіти, що визначає нагальну потребу системних інноваційних змін у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Викладене вище свідчить про актуальність і соціальну значущість проблеми представленого на рецензування дисертаційного дослідження.

Актуальність поданої на рецензування роботи підтверджує й те, що у вітчизняній і зарубіжній педагогічній інноватиці не представлено системної, науково обґрунтованої технології реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах. Не можна обійти увагою той факт, що практично не застосовуються ефективні методи експертизи, відбору й моніторингу нововведень. Залишаються недостатньо висвітленими питання розвитку інноваційного потенціалу загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема, інноваційної компетентності педагогів як основного ресурсу, що визначає готовність школи до реалізації інновацій. Утруднення, з якими постійно стикаються педагогічні колективи шкіл при реалізації інновацій, актуалізують потребу в науково-методичному та інформаційному супроводі нововведень.

Рецензована праця доводить той факт, що наявні проблеми при реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах передусім пов'язані з суперечностями між актуальною соціальною потребою

модернізації системи середньої освіти, обумовленою процесами інтеграції України до світового освітнього простору, та нерозробленістю теоретико-методологічних і технологічних засад реалізації інновацій у ЗНЗ; між системним, універсальним, випереджувальним, творчим характером інноваційних освітніх процесів і переважно локальним, емпірично-репродуктивним рівнем нововведень у сучасних загальноосвітніх закладах. Також йдеться й про суперечності між об'єктивною необхідністю переходу навчальних закладів на стратегічно-системний рівень інноваційної діяльності та недостатністю ресурсів інноваційного потенціалу для системних нововведень; між запитом освітян на всебічне забезпечення інноваційної діяльності та нерозробленістю технологій експертизи, проектування, реалізації, моніторингу нововведень; між провідною роллю вчителів як основних суб'єктів, ініціаторів і реалізаторів інновацій та недостатнім рівнем їхньої інноваційної компетентності.

У зв'язку з викладеним вище виникає об'єктивна потреба у розробці, обґрунтуванні теоретичних і технологічних засад реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах. Отже, дисертаційне дослідження І.І. Коновальчука «Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах» є актуальним і своєчасним.

Зазначимо, що дослідження виконано в межах комплексної теми «Формування професійної компетентності майбутніх учителів в умовах європейської інтеграції», яка розробляється кафедрою педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (РК № 0110U002110). Це підтверджує теоретичну й практичну значущість рецензованої дисертаційної роботи.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Дисертантом обґрунтовано теоретичні й процесуально-змістові аспекти технологізації процесу нововведень; розроблено концептуально-змістову модель реалізації інновацій, яка відображає послідовність етапів концептуалізації, адаптації, безпосередньої реалізації, активного продуктивного використання й розвитку нововведення та конкретизує зміст інноваційних змін у педагогічній системі; визначено критерії, показники та способи моніторингу процесу й результатів реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах; обґрунтовано систему розвитку інноваційної компетентності педагогів.

3. Нові факти, одержані здобувачем

Дисертаційна робота І.І. Коновальчука є комплексним дослідженням, в якому *вперше* на міждисциплінарному рівні здійснено теоретико-методологічне обґрунтування процесу реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах; систематизовано терміносистему понять педагогічної інноватики; окреслено сутнісні характеристики готовності загальноосвітнього навчального закладу як соціально-педагогічної системи до сприйняття та реалізації інновацій.

У дисертаційному дослідженні І.І. Коновальчука:

удосконалено:

- технології експертизи, моніторингу інновацій та проектування процесу їх упровадження;
- змістові характеристики інноваційних місії, стратегії, середовища та структури інноваційного потенціалу загальноосвітнього навчального закладу в аспекті достатності й оптимальності його ресурсів для системних нововведень;
- зміст і форми науково-методичного супроводу інноваційної діяльності педагогів;

уточнено:

- тенденції та зміст основних етапів інноваційних процесів у системі середньої освіти України;
- сутність основних понять педагогічної інноватики, зокрема, категорію «інновація» розглянуто з позицій розуміння її цілісності як системи, процесу, діяльності й результату;
- зміст та структуру інноваційної компетентності педагогів як основного ресурсу інноваційного потенціалу навчального закладу; конкретизовано вихідні позиції і принципи формулювання терміносистеми понять педагогічної інноватики.

набули подальшого розвитку:

- моделі інноваційного процесу (інтеграції, інноваційних мереж, стратегії швидкого навчання та обміну знаннями й досвідом);
- положення щодо вирішальної ролі інноваційної компетентності педагогів у забезпеченні результативності нововведень;
- сутнісні ознаки інноваційної педагогічної системи в контексті її відкритості до інновацій та здатності до самоорганізації й саморозвитку.

Позитивно оцінюємо умовивід дисертанта щодо тлумачення технології реалізації інновацій як системного способу організації інноваційної діяльності, що уможливорює широкомасштабність, ефективність, результативність і доступність нововведень у масовій педагогічній практиці.

У процесуально-змістовому контексті технологія реалізації інновацій відображає послідовність етапів концептуалізації, адаптації, безпосередньої реалізації, активного продуктивного використання й розвитку нововведення та конкретизує зміст інноваційних змін у педагогічній системі.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз тексту дисертації І.І. Коновальчука, автореферату й змісту публікацій дисертанта уможливають висновок про наукову обґрунтованість і достовірність викладених автором результатів.

Грунтовне вивчення джерельної бази (564 найменування, з них 28 – іноземними мовами), яке здійснив І.І. Коновальчук, дає підстави стверджувати, що матеріали дисертаційної роботи мають важливе значення у сучасних умовах розвитку шкільної освіти.

Результати здійсненого дисертантом аналізу досліджуваної проблеми уможливили виокремлення істотних суперечностей, на розв'язання яких було спрямовано науковий пошук. Аналіз дослідницьких матеріалів дав змогу з'ясувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці діяльності загальноосвітніх навчальних закладів; обґрунтувати методологічні засади дослідження проблеми реалізації інновацій у ЗНЗ; проаналізувати понятійно-термінологічний апарат дослідження; визначити й охарактеризувати сутнісні ознаки готовності загальноосвітніх навчальних закладах як соціально-педагогічних систем до реалізації інновацій; теоретично обґрунтувати й розробити концептуально-змістову модель реалізації інновацій у ЗНЗ та технології експертизи, проектування, моніторингу нововведень; проаналізувати компетентнісні характеристики вчителів як суб'єктів інноваційної діяльності, визначити сутність і структуру інноваційної компетентності педагогів та побудувати систему її розвитку.

У цілому робота І.І. Коновальчука характеризується багатовимірністю проведеного дослідження, достатнім рівнем теоретичного узагальнення, самостійністю наукового пошуку, творчим підходом до розв'язання наукових проблем. Викладений у вступі науковий апарат дисертаційного дослідження дає цілісне уявлення про обрану авторську позицію щодо висвітлення досліджуваної проблеми, структури дослідження, інструментарій, способи інтерпретації одержаних результатів. Сформульований дисертантом предмет дослідження обумовив необхідність урахування основних наукових положень інноватики, закономірностей і принципів інноваційних освітніх процесів, які на методологічному, теоретичному та практичному рівнях

визначають концептуальні засади технології реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах.

Важливим є те, що одержанню дисертантом достовірних, обґрунтованих результатів сприяло застосування комплексу методів дослідження (*теоретичних*: аналізу й синтезу філософських, соціологічних, психолого-педагогічних та нормативно-правових джерел, інтернет-ресурсів, авторефератів, дисертацій, вивчення та узагальнення практики діяльності загальноосвітніх навчальних закладів; індукції і дедукції, контент-аналізу – для з'ясування стану розробленості проблеми, формулювання терміносистеми базових понять і концептуалізації основних положень дисертації; ретроспективний аналіз світового та вітчизняного педагогічного досвіду – для встановлення тенденцій розвитку інноваційних освітніх процесів; порівняння й класифікації – з метою визначення сутнісних характеристик та критеріїв готовності навчальних закладів до реалізації інновацій; моделювання й проектування – для розробки моделі й технології реалізації нововведень, обґрунтування системи розвитку інноваційної компетентності педагогів; *емпіричних* (спостереження, анкетування, бесіда, самооцінка, експертна оцінка, вивчення документації і продуктів діяльності) – для діагностики рівня реалізації педагогами інновацій; – педагогічний експеримент – з метою перевірки ефективності авторської технології реалізації інновацій; *математичної статистики* – для обробки результатів педагогічного експерименту, перевірки їх об'єктивності й валідності). Вибір методів дослідження обумовлено характером фактичного матеріалу, умовами і метою дослідження та є адекватним тим завданням, які розв'язує дисертант. У результаті теоретичного й експериментального дослідження виявлено та підтверджено наявність об'єктивних, закономірних, істотних зв'язків між системністю, ефективністю, результативністю реалізації інновацій та комплексом виокремлених автором умов. Отримані експериментальні дані та результати їх опрацювання свідчать про ефективність застосування авторської технології реалізації інновацій.

Новизна й вірогідність загальних висновків дисертації не викликають сумніву й підтверджуються результатами теоретичного та експериментального етапів дослідження, здійснених дисертантом.

Слід наголосити на тому, що дисертаційне дослідження виконано І.І. Коновальчуком на належному теоретико-методологічному рівні.

Дисертант досконало оволодів методами педагогічного дослідження, що дозволило йому здійснити ґрунтовний науковий пошук. Одержані дисертантом дослідницькі результати мають важливе наукове, теоретичне, практичне значення й, на нашу думку, є прогностичними.

Цілком позитивне враження справляє оформлення дисертаційної роботи, у т. ч. і матеріали, систематизовані автором у таблицях.

Автореферат відповідає змісту дисертаційної роботи. У ньому досить повно висвітлено її сутнісні аспекти, основні положення й висновки.

Рівень апробації результатів дослідження є також достатнім і підтверджується участю дисертанта у науково-практичних конференціях регіонального та міжнародного рівнів.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Наукові здобутки І.І. Коновальчука, зокрема теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах, є теоретичним і методичним підґрунтям для подальших досліджень з нагальних проблем теорії та історії педагогіки, а також для формування інноваційних стратегій саморозвитку різних типів освітніх закладів як унікальних інноваційних соціально-педагогічних систем. Отримані автором результати сприятимуть розробці науково-методичного супроводу інноваційної діяльності педагогів; організації роботи шкіл новаторства, навчально-наукових виробничих комплексів; створенню цілісної системи формування інноваційної компетентності педагогів під час навчання у вищих навчальних закладах, післядипломної освіти, в процесі професійної, методичної роботи й самоосвіти.

Високої оцінки заслуговує те, що результати дослідження І.І. Коновальчука впроваджено в практику інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, методичних відділів (центрів) районних і міських управлінь освіти та обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти: Житомирської області (довідка управління освіти і науки Житомирської обласної державної адміністрації № 3136-1/3-13 від 21.11.13 р., довідка Житомирського обласного ІППО № 1-691 від 25.09.13 р.); Сумської області (довідка Сумського обласного ІППО № 447 від 27.04.2012 р.); Черкаської області (довідка Черкаського обласного ІППО № 414/01-16 від 16.10.2013 р.); Рівненської області (довідка Рівненського обласного ІППО № 01-16/1486-1 від 28.10.2013 р.); а також у навчально-виховний процес Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 1128 від 12.09.2013 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 130 від 15.02.2013 р.), Рівненського міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (довідка № 04/561 від 29.06.2011 р.).

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків

дисертації

Основні результати та висновки дослідження І.І. Коновальчука можуть бути використані в організації інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, шкіл новаторства педагогічних кадрів, різноманітних асоціацій, об'єднань інноваційних закладів освіти, навчально-наукових комплексів, методичних відділів (центрів) районних та міських управлінь освіти, а також внутрішньометодичної роботи в ЗНЗ та самоосвіти педагогів.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Дисертаційна робота складається зі списку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У першому розділі – «Методологія інноваційних процесів у загальноосвітніх навчальних закладах» – здійснено аналіз проблеми реалізації інновацій у педагогічній теорії і практиці загальної середньої освіти; визначено методологічні підходи до дослідження теоретичних і технологічних проблем реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах; проаналізовано закономірності, моделі й обґрунтовано умови функціонування інноваційних освітніх процесів. Обґрунтовано можливості використання евристичних ресурсів та інструментарію міждисциплінарного, системного, синергетичного, інтегративного, культурологічного, акмеологічного, середовищного, компетентнісного, проектного, технологічного підходів у дослідженні проблеми реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах.

У другому розділі – «Теоретичні основи інноваційних процесів у загальноосвітніх навчальних закладах» – обґрунтовано терміносистему базових понять педагогічної інноватики; з'ясовано сутнісні характеристики готовності загальноосвітніх навчальних закладів до сприйняття і реалізації інновацій; розкрито сутність і властивості інноваційної педагогічної системи; проаналізовано особливості інноваційної діяльності ЗНЗ у сучасних умовах.

Терміносистему педагогічної інноватики розглянуто як цілісність понять, які в ієрархічній послідовності та взаємозв'язках визначають вихідні позиції вирішення основних теоретичних і практичних завдань щодо організації інноваційного процесу.

Теоретичний аналіз досліджуваної наукової проблеми дозволив автору констатувати, що цілісний підхід до розгляду інновації уможливив її комплексний аналіз як системи, процесу, діяльності та результату – змін у педагогічній системі, що передбачає поєднання методологічного,

процесуального, технологічного, соціально-психологічного та предметного контексту інновації як поліфункціонального феномену.

Дисертантом доведено, що інноваційний тип середовища опосередковує інноваційний спосіб життєдіяльності та мислення педагогів.

У третьому розділі – «Технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах» – обґрунтовано теоретичні та процесуально-змістові аспекти технологізації процесу й побудовано концептуально-змістову модель реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах; розроблено технології експертизи, проектування й моніторингу процесу реалізації педагогічних інновацій.

І.І. Коновальчуком переконливо доведено, що технологія реалізації освітніх інновацій є інтегрованим поняттям, що поєднує загальні ознаки технологічного процесу, атрибути соціального процесу, цілі інноваційної діяльності.

Виокремлено групи критеріїв експертизи освітніх інновацій (методологічні, процесуальні, ресурсні, технологічні, результативні).

У четвертому розділі – «Компетентнісні характеристики вчителів як суб'єктів інноваційної діяльності» – проаналізовано індивідуально-психологічні особливості інноваційної діяльності; визначено сутність і структуру інноваційної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів та розроблено систему її розвитку.

Інноваційну компетентність педагогів проаналізовано як системоутворювальний компонент інноваційного потенціалу загальноосвітнього навчального закладу, що обумовило необхідність розробки системи її розвитку, в якій виділено чотири рівні: структура – склад, функції – процес, технологія – діяльність, результат – зміни.

Обґрунтовано систему розвитку інноваційної компетентності педагогів, в основі якої – інтеграція об'єктів і суб'єктів інноваційного процесу й цілісність організаційно-педагогічних моделей, умов, форм, методів, способів, що забезпечують включення вчителя як суб'єкта інноваційної діяльності в творче розвивальне середовище, в якому зростає його інноваційний потенціал завдяки взаємодії з іншими педагогами-новаторами, швидкому навчанню, обміну знаннями, набутті й рефлексії досвіду реалізації інновацій. При моделюванні системи розвитку інноваційної компетентності педагогів виділено чотири рівні: структурний, функціональний, технологічний, результативний.

У п'ятому розділі – «Експериментальне дослідження ефективності технології реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах» – представлено програму й методикау дослідно-експериментальної роботи;

обґрунтовано критерії та рівні реалізації інновацій; подано результати апробації ефективності авторських моделі та технології реалізації інновацій, окреслено перспективи впровадження результатів дослідження.

Дослідно-експериментальна робота проводилася поетапно (концептуально-теоретичний, діагностично-аналітичний, організаційно-формульвальний, результативно-узагальнюючий). На основі аналізу й статистичної обробки порівняльних результатів експериментальних і контрольних груп підтверджено ефективність технології реалізації інновацій, зростання рівня реалізації інновацій в експериментальних загальноосвітніх навчальних закладах за всіма виділеними критеріями (соціально-аксіологічним, концептуальності, ресурсного забезпечення, структурно-функціональним, технологічності, результативності).

Результати педагогічного експерименту засвідчили вірогідність вихідних положень теоретико-експериментальної роботи.

Мова й стиль дослідження відповідає нормам і критеріям сучасної української літературної мови, зокрема її науковому стилю.

Дисертацію та автореферат оформлено у відповідності до вимог пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Ми високо оцінюємо здійснене І.І. Ковальчуком дослідження. Проте вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі питання, які потребують уточнення, більш обґрунтованих позицій, узагальнень, оцінок.

1. У п. 1.1, на нашу думку, доцільно було б посилити акценти на порівняльному аналізі генезису проблеми реалізації інновацій у педагогічній теорії і практиці у діяльності зарубіжних і вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладів.

2. Високої оцінки заслугоає систематизована автором терміносистема понять педагогічної інноватики. Водночас визначення окремих понять і терміносполук (системи – с. 160, технологія реалізації інновацій – с. 207, середовище інноваційного освітнього закладу – с. 324 та ін.) у скороченому вигляді доцільно перенести до п. 2.1, присвяченому викладу терміносистем базових понять педагогічної інноватики.

3. Автор справедливо наголошує, що розвиток інноваційної компетентності педагога взаємопов'язаний з процесами соціалізації його особистості, особистісного й професійного самовизначення, формування системи суб'єктних цінностей (с. 304). У зв'язку з цим у п. 4.2 доцільно

було б охарактеризувати інноваційну компетентність педагогів й у контексті проблеми ефективної життєдіяльності із урахуванням життєвих можливостей педагогів, вищих цілей і смислів життя, а також інноваційного потенціалу, який сприяє розвитку професійної мобільності, стресо- й життєстійкості особистості.

4. Автором розроблено науково-методичний та інформаційно-консультативний супровід інноваційної діяльності педагогів (практичне значення дослідження, с. 17), комплекс навчально-методичних та інформаційних матеріалів (характеристика результативно-узагальнюючого етапу дослідження (2014-2015 рр.) (с. 341). Водночас цей аспект не знайшов належного висвітлення у дисертаційній роботі та авторефераті.

5. Висновки, сформульовані до кожного з 5-и розділів рецензованої дисертаційної роботи, потребують більш лаконічного викладу.

6. На нашу думку, в авторефераті доцільно було б більш детально висвітлити результати діагностично-аналітичного етапу експериментальної роботи дослідження.

Висловлені побажання, зауваження не знижують ґрунтовності поданої на рецензування дисертаційної роботи і є приводом для наукової дискусії.

9. Повнота викладу результатів в опублікованих працях

Основні положення дисертації І.І. Коновальчука достатньо висвітлено у 58 наукових публікаціях, серед яких: 1 одноосібна монографія, 23 статті, опублікованих у провідних наукових фахових виданнях України, 4 – у наукових періодичних виданнях зарубіжних країн, 1 – в електронному фаховому журналі, 7 колективних монографій, 1 навчальний посібник у співавторстві, 19 – статей і тез у збірниках наукових праць за матеріалами наукових конференцій, інструктивно-методичні матеріали. Наукові положення, висновки та рекомендації достатньо повно викладено у зазначених друкованих працях.

10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації

Структурна побудова і зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкрито й обґрунтовано в рукописі дисертації І.І. Коновальчука.

11. Висновок

Аналіз докторської дисертації, автореферату та опублікованих праць дисертанта дає підстави зробити висновок, що дисертація І.І. Коновальчука «Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах» є завершеним, цілісним і самостійним науковим дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичну й практичну значущість. У дисертаційній роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, які дали змогу автору здійснити комплексне вирішення важливого актуального наукового завдання, що полягало в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і розробленні технології реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах. Ураховуючи актуальність, новизну, значущість результатів дослідження для педагогічної науки і практики, дисертація І.І. Коновальчука заслуговує позитивної оцінки. Дисертаційна робота «Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 та іншим інструктивним вимогам МОН України, а її автор Коновальчук Іван Іванович заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
завідувач відділу андрагогіки
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України

О.В. Аніщенко